

PORTRE

BİR PORTRE; ANILARDAN, DR. ADNAN ADIVAR

Dr. Tolga ERSOY

"Herkes benim verdiğim emri yapmalıdır."

"Şimdiye kadar Türkiye'nin kurtuluşu ve iyiliği için böyle yapmışlar mı?"

"Ben hiç bir eleştiri, hiçbir fikir istemiyorum. Yalnız emirlerimin yerine getirilmesini."

"Benden de mi, Paşam?"

"Sizden de."

...

"Milli amaca hizmet ettiğimiz sürece size itaat edeceğim."

"Benim emrime daima itaat edeceksiniz!"(1)

Bu konuşma Çerkez Ethem kuvvetlerinin Ankara'ya girdiği ve diğer muhaliflerinde kuvvetlenmeye başladığı günlerde geçmektedir. Aynı zamanda, konuşmada taraflardan biri olan Mustafa Kemal'in, iktidar mücadelesinde tüm muhaliflerini çeşitli yollarla sindirmeye başladığı günlerdir. Konuşmanın diğer tarafında, tehdit alan tarafta ise Halide Edip yer almaktadır. Dr. Adnan ise bu günlerde "sıhhiye vekili" olarak ulusal mücadeleye hizmet etmektedir. Ancak her iktidar mücadelesinde ortaya çıkan paranoid hezeyanların sonucu olarak "sorunlu muhalif" damgasını da yemekten kurtulamamıştır. Bu konuşmanın, Adıvar çiftine etkisi, tüm Türkiyeli muhaliflere olduğu gibi, bir kaç yıl sonra, 1925'ten itibaren görülecek ve belki de bir şans eseri kurtulduğu "tek adam kıyamı"ndan sonra, Türkiye'nin ilk sağlık bakanlarından Adnan Adıvar, yaşamının önemli bir bölümünü bir kez daha sürgünde geçirmek zorunda kalacaktır.

1882 yılında doğan Adıvar 1905'te Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. Bu dönem Adıvar'ın ilk sürgünlüğünün de başlangıcını oluşturur. Döneminin bir çok aydını gibi O'da Abdülhamit baskısı sonucu yurt dışına çıkar. Bu kaçış ona Berlin Tıp Fakültesi'nde asistanlığı getirir. Bu sürgünlük deneyiminin Adıvar'a bir diğer getirisi de ikincisinden sonra karşılaştırma fırsatı vermiş olmasıdır!

"Gurbet acıdır; fakat insan zaman ile gurbetlerin tür-lüsüne alışır. Refah ve konfor gurbeti, dost ve arkadaş gurbeti, hatta uzun eziyetlerden sonra vatan gurbeti bile bazıları için alışılan şeylerdir. Fakat alışılmayan bir gurbet vardır ki o da fikirlerin gurbetidir." (2)

* Pratisyen Hekim

2. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönen Adıvar, bu dönemde, günümüzdeki kariyer hezeyanlarını kısındırarak ölçüde mesleki ilerleme gösterirken her tıbbiyeli gibi politik gelişmelerden de uzak duramaz. Günümüzdeki hiyerarşik yapılanmayla; Tıp Fakültesi "müdürlüğü", Kızılay müfettişliği bu dönem içinde aldığı görevlerinden bir kaçı... 1919 yılında kurulan ve "Türkçülüğü" ile ön plana çıkan Milli Türk Fırkası'ndan meclise giren Adıvar, İfham Gazetesi'nde de ulusalcılığı destekleyen yazılar yazar. Ancak bu "politik eylemi" İstanbul işgaliyle birlikte sona erer ve 1917 yılında evlendiği Halide Edip'le birlikte yaklaşık dokuz yıl sürecek olan Ankara serüvenine atılır. 1920-23 yılları arasında TBMM hükümetlerinde sağlık bakanı ve meclis ikinci başkanı olarak "tehdit" altında görev yapar. İlk görevi 2 Mayıs 1920'de kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına getirilmek olur. Bakanlıktaki ilk işi ise ülkedeki sağlık personelinin sayısının ve yurda dağılımının sağlanması olacaktır. Bu, cephe gerisi sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi için oldukça önemlidir. Savaşın yoğun günlerinden özellikle Batı cephesinde ortaya çıkan tifo ve kolera gibi salgınlara karşı İstanbul'dan getirilen aşının yetersizliğini gidermek üzere, Ankara'da aşı üretimine başlanması Adıvar'ın bir diğer önemli bakanlık görevi sayılabilir. Dr. Adnan Adıvar 10 Mart 1921'de görevinden ayrılarak TBMM ikinci başkanlığına getirilecektir. (Adıvar'dan sonra sağlık bakanlığına önce Dr. Refik Saydam, daha sonra da, 24 Aralık 1921'de Dr. Rıza Nur getirilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sağlık bakanı olan Dr. Rıza Nur'un görevi, onun için de önemli bir tarih olan 1925'e kadar devam edecektir.)

Meclisin varolan karma siyasi yapısı ve her bir yapılanmanın iktidarı arzulaması, iç savaşın cumhuriyetin ilanından sonra da açık bir şekilde devam etmesinin nedenidir. Bu durum, iç savaşın "Tek Adam Kanunu" ile (Takrir-i Sukun) kanlı bir şekilde sonlanmasına dek sürecek ve bu gelişmelerden Adıvar çifti de doğrudan etkilenecektir.

İcazetli Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 1924 yılındaki kuruluşunda Adnan Adıvar'da yer alır. (Adıvar, 1921 yılında da yine icazetli ve tartışmalı bir kurumun, "Yeşil Ordu'nun" kuruluş çalışmalarında da yer almıştır.) Parti kısa sürede "kontrolden çıkacak" ve kitleleşme yönünde önemli adımlar atarak bir kısım muhalefetin

toplandığı yer olacaktır. Adıvar bir sürede bu partinin ikinci başkanı olarak görev yapar. Ne var ki parti, henüz iki yaşına basmadan "Tek Adam" tarafından kapatılır. Bu kapatma kararı, Adıvar çiftinin başta yer verdiğimiz ve benzeri konuşmaları anımsamasına yol açar ve Adnan Adıvar eşi Halide Edip Adıvar'la bir kez daha fikir gurbetini yaşar:

"Seneler geçti 'nazende Bosfor'dan' nice sular aktı, onun "afakını nice sisler" sardı... İstiyorlardı ki o da çokları gibi değişsin, beyaza kara karaya beyaz desin. Bunu yapmayanların cezası fikir gurbetine uğramak idi... İnsanlar eğer "cumhura muhalefet hatadır" düsturunun tam aksine hareket ediyorlarsa bunun için onların asabi bünyelerinde bir başkalık olacağını hesaba katarak hemen bir hücumla geçmemek insafa muvafıktır." (2)

Doğru bir zamanlama yapmışlardı kuşkusuz. Bir kaç ay sonra tartışmalı "İzmir Suikasti" gündeme gelecek ve "Kemalistlerle" (!) İttihatçiler arasındaki son hesaplaşma, ittihaçların idamı ile son bulacaktır. Artık rejim tüm kurumları ve bu kurumların başındaki kişilerle beraber tek adamın istemleri doğrultusunda yol almaktadır.

"Seneler geçti tabancalar kalktı, yerine darağaçlarından sarkan yağlı iplerin korkunç gölgesi kaim oldu. Bir çok fikirlerin yazılması kanunla men edilmemişti, "diller kesilmemişti" ama o ağaçlar ve iplerden yapılmış meş'um sazlardan çıkan uğultu diğer sesleri boğmuştu." (2)

O sırada yurt dışında olan Adnan Adıvar'da suikastten sorumlu tutulur. Açılan davada, "İstiklal Mahkemesinde" giyaben yargılanır. O, "yalnızca korkutulacaklar" grubundadır ve davalar sonucunda beraat eder. Ancak Türkiye'ye dönmez ve Mustafa Kemal'e muhalif tavrını yurt dışında da sürdürür. Ne var ki bu tavrının somut yansıması anıları ve sonradan yazdığı gazete yazıları dışında pek görülmez. Şaşılacak derecede yakın bir şekilde "gizli polis" tarafından izlenmesi sürgünlüğüne ait önemli anılarından birisidir.

Adıvar, yazılarında bu dönemi özetlerken baskı unsurunu ön plana çıkarmaktadır:

"... adaleti olacak veya olan şeylerin lehinde veya aleyhinde kullanmak bazı iş başında bulunanların ellerinde öyle büyük bir ihtiras daha doğrusu hırs şeklini alıyor ki o vakit bu kullanışa nizamı irca (düzene sokma) ismini vermek hiç yerinde olmuyor. Çünkü nizamın asıl karakteristiği olan ahenk bu nizamı iade için kullanılan

adalet usullerine asla hakim olamıyor. İşte bu kabil nizamı takarrür ettirmek için müracat olunan usul hepimizce malumdur: Onu Meşrutiyet ve Cumhuriyet devrinde pekala gördük, birinci devirde o nizam kurma usulü "örfi idare", ikinci devirde "takrir-i sükun", vasıtaları ise divanı harbler ve İstiklal Mahkemeleri idi. Fakat şunu asla hatırdan çıkarmamalı ki böyle bir katı nizamı tesis edince varacağı-mız neticelerin en toplu ifadesi insanların düşünme mekanizmasında hasıl olan bir nevi "automatisme"dir. İşte kati ve son hadde kadar şiddetli bir nizamın bir adı da bu automatismedir..." (2)

Adıvar, sürgündeki günlerini, eşi Halide Edip'le birlikte Almanya ve İngiltere'de geçirir. Türkiye'ye ise ancak tek adamın ölümünden bir sene sonra, 1939'da döner. Adnan Adıvar, 1955 yılındaki ölümüne dek geçen süreyi yayın çalışmalarına ayırır ve 8. dönemde (1946-1950), Tek Adam partisinden, CHP'den milletvekili olur. Hiç kuşkusuz bu durum, yaşamı ve düşünceleri için ilginç bir çelişki oluşturmaktadır.

Bu dönem yazdığı çeşitli dergi ve gazete yazılarında ve kitaplarında ağırlıklı üstünde duracağı konu, düşünce özgürlüğü olacaktır. Ve, ne yazık ki, Adıvar'ın ölümünden bir kaç sene önceki iyi dilekleri hiçbir zaman yerine gelmeyecektir:

"Bilmeliyiz ki biz çektik diye en genç nesle de böyle acılarla dolu bir devlet nizamı miras bırakmağa hakkımız yoktur." (2)

KAYNAKLAR

- 1- Halide Edip Adıvar: Türk'ün Ateşle İmtihani, Atlas Kitabevi, 4. baskı, 1975, s.140.
- 2- Adnan Adıvar: Hakikat Peşinde Emeklemeler, İstanbul, 1. baskı, 1954 -Yazı Başlıkları: Fikir Gurbeti, "Ne Koydular Diyeyim, Ne Kestiler Dilimi", Dün Bugün ve Yarın-

DİĞER KAYNAKLAR

- Tarık Zafer Tunaya: Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952, Arba Yy., Tıpkı Bakım, 2. baskı, 1995.
- Halide Edip Adıvar: Dr. Abdülhak Adnan Adıvar, İstanbul, 1956, Önsöz.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi: "Sağlık", İletişim Yy., 7. Cilt.